

Әдебиеттер тізімі

- 1 **Қазақстан ұлттық энциклопедиясы**, 1 том/ Бас ред.Б. Аяған. – Алматы.
- 2 **Сүлейменов Б. С.** Ибрагим Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығы (1841–1889). Алматы, 1957.
- 3 **Ы. Алтынсарин** "Шығармалар жинағы" 3 томдық, Алматы, 1978.
- 4 **«Өнер-білім бар жұрттар...»:** Көпшілік-танымдық басылым/құраст. А.Ү. Сужикова. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2014.

ӘОЖ 37.01

Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Махамбетова Г. К. – қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Қамысты ауданы білім бөлімінің Клочков жалпы білім беретін мектебі» КММ, Қостанай облысы, Қамысты ауданы, Клочков ауылы.

Мақала Ыбырай Алтынсариннің Қазақстанның білім беру жүйесіне қосқан үлесі туралы. Онда жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қажеттіліктеріне бағытталған білім беру идеялары мен жаңашыл мұғалімнің дидактикалық принциптері арасындағы байланысы ашылады.

Кілт сөздер: білім беру, Ыбырай Алтынсарин, кадрларды тәрбиелеу, шығармашылық мұрасы

Ыбырай Алтынсарин – өз халқының нағыз ұлы, өз елінің патриоты, үздік тәрбиеші-жаңашыл және көреген стратег. Білім, тәжірибе және білім беруді жетілдірудің мақсатты стратегиясы көрнекті педагог-ағартушы Ыбырай Алтынсарин өміріндегі барлық педагогикалық және зерттеу қызметінің негізгі міндетіне айналды. Қазіргі қоғамның даму жағдайында оның идеялары қазақстандық білім беруді дамытудың жеке моделін құрудың сенімді алаңына айналды, онда көптеген жылдарға жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қажеттіліктеріне бағытталған дидактикалық принциптер құрылды.

«Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы қазіргі заманғы қазақстандық қоғамның дамуының негізгі векторы ретінде өз халқының мүдделеріне бағытталған, бұл, әрине, білім беруді жаңартудың заманауи тәсілдерін ғана емес, ең алдымен педагогикалық әдістемелер мен қазақстандық білім беру модельдерінің өзіндік мұраларының үлгілерін қамтуы керек.

Ыбырай Алтынсарин бұл бағытта бүкіл халыққа білім беруді ауқымды қамтуға күш салған алғашқы мұғалім болды. Ол өзінің ағартушылық қызметін қазақ халқының экономикалық, мәдени және рухани дамуы өзінің ұлттық бірегейлігін қалыптастыруға әкелетіндей етіп ұйымдастырды.

Алтынсариннің әдеби мұрасы (аудармалары, өлеңдері, әңгімелері, ертегілері, этнографиялық очерктері және өзі жазған және өңдеген қазақ ертегілері) дидактикалық проблемаларды қамтыды, оларды кейінірек қазақ ғалымдары білім беру жүйесіне халықаралық модельді жалпылау және енгізу үшін қолданды. Бұл модельде орыс және Орта Азия халықтарының мәдениеті көрсетілген.

Халықты ағарту мәселесі Ыбырай Алтынсариннің бүкіл педагогикалық қызметінің шұғыл міндеті болды, ол мұғалімнің жеке басына деген қызығушылықты анықтайтын нәрсе. Көптеген монографияларда көрнекті қазақстандық мұғалім Ыбырай Алтынсариннің демократиялық және прогрессивті көзқарастарының шешуші рөлі туралы айтылады. Мысалы К.Жұмағұловтың «Ыбырай Алтынсарин» монографиясында мұғалім-тәрбиешінің барлық шығармашылық іс-әрекеттерін талдауы мен бағалауы көрініс табады және алғашқы дидактикалық шешімін тапқан мәселелері сипатталған: балаларға пайдалы білім беру, қазақ балаларын өз халқына пайдалы болып, ауыл шаруашылығының, өнеркәсіптің жетістіктеріне қосыла алатындай етіп оқытуға ұмтылу; мағынасы, мақсаты және патшалық жағдайдағы зайырлы білімнің артықшылықтары; алғашқы әйелдердің мектептерінің ашылуы. «Қазақ халқы өздігінен білім беру үшін құнарлы топырақ болып келеді» – деді Ы.Алтынсарин. [1, 14-бет]

Ыбырай Алтынсарин шығармашылығындағы қазақстандық дүниетанымның қалыптасуы туралы А.С. Ситдыковтың «Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі» монографиясында айтылған. Автор жаңашыл мұғалімнің білім беру қызметінің кезеңдерін көптеген тарихи құжаттар негізінде қарастырады. Ағартушының көптеген еңбектері ғасырлар бойы қаһармандық эпос шығармаларынан, халық әншілерінің импровизацияларынан, ауызша халық шығармашылығынан қалыптасқан қазақ халқының төл мәдениетін қалыптастыру үшін лайықты мұра болды. [2, 14-бет].

Ы.Алтынсариннің оқулықтары мен оқу-әдістемелік кешендеріндегі оқыту мен тәрбиелеудің дидактикалық принциптері көркем шығарманың ерекше рөлі мен оның орасан зор тәрбиелік рөлін атап көрсетті. Алтынсариннің ұйымдастырушылық қабілеттері прогрессивті педагогикалық көзқарастардың қалыптасуына ықпал етті, оларда ұлттық дәстүрлердің жеке тұлғаның моральдық дамуы мен интеграциясы көрініс табады: діни тұрғыдан зайырлы білім; толығымен ғылымға негізделген білім. «Мектеп-

тер – қазақтар тәрбиесінің басты қайнарлары, барлық үміт соларға, оларда қазақ халқының болашағы» – деп жазды Ы.Алтынсарин [3, 17-бет]

Алтынсариннің қазақ халқының қабілетіне деген сенімі халықтың шығармашылық мұрасына, атап айтқанда фольклорға негізделген адамгершілік тәрбиесінде болды [4,282-бет].

Қазақ мақал-мәтелдерінде тәрбиеші ұлттық мұраның дәлдігі мен байлығын атап өтеді. Ы.Алтынсарин халық арасында бағалаған басты қасиеті – бұл жауаптылық. Ниетін жүзеге асыру үшін Алтынсаринге орасан зор қиындықтарды жеңуге тура келді.

Ы.Алтынсариннің өзіндік идеялық-саяси стратегиясы мектептің оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөлін шоғырландыруға көмектесті. Оқушы мен мұғалімнің өзара ынтымақтастығы, олардың негізгі білім беру міндеттерін жүзеге асырудың іргелі негізі болып табылады. К.Ушинскиймен ынтымақтастығы, оның ағартушылықтың іргелі идеяларын тамаша меңгергендігін және оларды өмірде жүзеге асыруға табандылықпен ұмтылғандығын көрсетеді.

Ы.Алтынсарин айтқан жаңа білімге деген ұмтылыс бүкіл қазақстандық білім беру жүйесінің көптеген стратегиялық міндеттерінде көрініс тапты. Сондықтан, қазіргі заманғы білім беру және кәсіптік оқыту, жаңа технологияларды, идеялар мен тәсілдерді қолдану, инновациялық экономиканы дамыту қазақстандық қоғамның заманауи білім беру моделін қалыптастырудың негізгі тетіктеріне айналды, онда түпкі мақсат – қоғамның экономикалық, әлеуметтік және рухани прогресі. [5].

Ыбырай Алтынсарин өзінің ұлттық педагогикалық кадрларын тәрбиелемесе, қазақ даласындағы білім беру жүйесінің даму болашағы болмайтынын түсінді. Отандастарға білім беру оның бүкіл өмірінің мәселесіне айналғанына қарамастан, волостьтік мектептер санын кәсіби кадрлармен қамтамасыз етпестен көбейту ертерек деген ойды бірнеше рет білдірді. [6, 93-бет]

Ыбырай Алтынсарин өз уақытының озық оқу орнына айналған мұғалімдер мектебінің негізін қалаушы (Троицкіде ашылып, содан кейін Орынборға ауысқан).

Білім берудің басты мақсаты - баланың жеке басының өзін-өзі анықтауға және өзін-өзі тануға дайындығы. Осыған байланысты Алтынсарин былай деді: «Мен ... кітапханаларды байытудың жолдарын іздеуді тоқтатпаймын ... және ерте ме, кеш пе, оларды азды-көпті оқумен және өздігінен оқумен айналысатын қазақ халқының сауатты бөлігінің қажеттіліктерін қанағаттандыра алатындай жақсы деңгейге жеткіземін деп сенемін». [6, 112-бет] Бұл кәзіргі замандағы білім беру талаптарына сай келеді.

Ы.Алтынсарин нөлден бастап қазақ мектептерінің жүйесін алдыңғы қатарлы орыс мектептерінен үлгі алып, оның әлемдік білім беру үдерісіне қосылуына ықпал етті.

Қазіргі өркениет жас ұрпаққа өте терең әсер етеді – ол бір жақты сыртқы әсерлер мен ақпараттарды тым көп береді, бірақ ерік пен өмірлік сезімдерге импульс өте аз. Мұғалімге «адам жанын жасаушы» емес, «бақылаушы» рөлі арта түсуде, оған Ыбырай Алтынсарин үнемі назар аударып отырды.

Ы.Алтынсарин өзінің ағартушылық және педагогикалық қызметінде айтқан қазақ халқының адамгершілік-рухани жаңғыруы білім берудің қазақстандық моделінің интеллектуалды болашағына негіз болуға тиіс.

Ұлттың ғылыми-шығармашылық әлеуеті Ы.Алтынсарин сияқты ата-бабаларымыздың шығармашылық мұрасынан басталу қажет. Қазақстанның лайықты азаматтарын тәрбиелеуді басты мақсат қылып қою керек.

Әдебиеттер тізімі

1. **Джумагулов К.Т.** Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа [Текст]/К.Т. Джумагулов. – Алма-Ата. – 1984. – 204 с.
2. **Ситдыков, А.С.** Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина [Текст]/А.С. Ситдыков. – 2-е изд. – Алма-Ата: МЕКТЕП, 1968. – 148 с.
3. **История Казахстана** (с древнейших времен до наших дней). – В пяти томах. – Том 3. – Алматы: Атамура, 2000. – 768 с.
4. **Сегизбаев, О.А.** Казахская философия XV-XX века [Текст]/О.А. Сегизбаев. – Алматы: Ғылым, 1996. – 472 с.
5. **Стратегия «Казахстан 2030» и её экономический приоритет.**
6. **Шерьязданова, Г.** Республика Казахстан и глобализация// CREDONEW: теоретический журнал: [Электронный документ]-(<http://credonew.ru/content/view/626/32/>).